

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.14, april 2019

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Kirsten Vad

Tilsyn ved ph.d. Sebastian Olden-Jørgensen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstreddegørelse og faksimiler på [www.grundtvigsværker.dk](http://www.grundtvigsværker.dk)

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

# Indledning til “Om Dannefæ og Hittegoods”

ved Vibeke A. Pedersen

## Indhold

- 1 En opfordring til større historisk bevidsthed
  - 1.1 Placering i forfatterskabet
- 2 Distinktionen mellem danefæ og hittegoods
- 3 Selvpromovering og samtidskritik
  - 3.1 En opdateret forsker
  - 3.2 Udfald mod 1700-tallet
- 4 Praktiske forslag og ambitioner
  - 4.1 Rejser og undersøgelser
  - 4.2 Rasmus Rasks sprogrejse
- 5 Sporadiske nedslag — også på den meget lange bane
  - 5.1 Dialektordbøger
- 6 Anvendt litteratur
  - 6.1 Trykt
  - 6.2 Utrykt
- 7 Anvendte websider

## 1 En opfordring til større historisk bevidsthed

Artiklen “Om Dannefæ og Hittegoods” blev bragt i første hæfte af Grundtvigs eget tidsskrift, *Danne-Virke*, bind 4. Emnet for artiklen er en efterlysning af biblioteksfund, arkivresultater og kildeoversigter. Grundtvig gør det fra begyndelsen klart, at han ikke er ude i et egentligt videnskabeligt eller skolepolitisk ærinde (s. 67), selv om det er hans ambition at “fremme sand Videnskabelighed” (s. 70). Derimod efterspørger han en på alle måder større historisk bevidsthed i den dannede

almenhed.

## 1.1 Placering i forfatterskabet

I årene 1818-1823 arbejdede Grundtvig hovedsaglig på to store oversættelser af henholdsvis Snorres *Heimskringla* og Saxos *Gesta Danorum*, suppleret med oversættelsen af *Sangen om Bjovulf*, der udkom i 1820. Der er ingen tvivl om, at arbejdet har været krævende, både intellektuelt og tidsmæssigt. Delvis sideløbende hermed udgav han bl.a. tidsskriftet *Danne-Virke* (1816-1819), hvori han både kunne ytre sine meninger om historiske og sproglige emner samt offentliggøre kilder til dansk og nordisk historie og litteraturhistorie.

## 2 Distinktionen mellem danefæ og hittegods

Grundtvig definerer det videnskabelige hittegods over for åndeligt danefæ: “hvad der i Aandens Sprog hedder Dannefæ, findes for det Meste midt paa Lande-Veien, og Hittegodsset derimod begravet i Støv, istedenfor at man veed det ellers netop er omvendt” (s. 68). Danefæ er for Grundtvig de materielle levn, fx smykker og våben. Hittegodsset, derimod, er det materiale, der findes “gemt og glemt i bøger og biblioteker” (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 779). Grundtvigs pointe er, at meget af hittegodsset ikke kendes, fordi der hverken i Danmark eller udlandet er tilstrækkelige og omfattende kataloger over, hvad der findes i biblioteker og andre samlinger. Der er heller ikke udgivet nok.

## 3 Selvpromovering og samtidskritik

Gennem første del af 1800-tallet rejste mange danske kulturpersonligheder sydpå på dannelsesrejser, oftest finansieret af kongens almennyttige kasse, ‘Fonden ad Usus Publicos’. Mange af disse skrev efterfølgende om udbyttet af deres rejser, men set med Grundtvigs øjne har de ikke fokuseret på det vigtigste: at opsøge og finde bidrag til Danmarks historie. Ifølge Flemming Lundgreen-Nielsen rummer artiklen således en skjult kritik af Oehlenschlägers *En Reise fortalt i Breve til mit Hiem* (1817), der mest består af overfladiske betragtninger (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 779). Grundtvig klager decideret over, at rejseskildringer er “opkogt Suppe”, og at digterne burde bestille “noget Ordentligt” i stedet for at plagiere hinanden (s. 84).

Når Grundtvig nævner både *Danne-Virke* og *Udsigt over Verdens-Krøniken* (1817), sker det, fordi han “kiækt beraaber [s]ig paa hele Historien som Vidnesbyrd for *Bibelens Sandhed*” (s. 71). Selv uden rejseerfaringer er hans værker bedre end samtidens rejseskildringer, hvad angår historisk bevidsthed. Samtidig får han fastslået den bagvedliggende mening med denne, nemlig at underbygge troens sandhed og vigtighed.

### 3.1 En opdateret forsker

Diskret lader Grundtvig vide, at han følger med inden for det område, han beskæftiger sig med: kildeudgivelser, kildebeskrivelser og oversættelser. Når han skriver: “Har man [...] nu først i Mailands store Bibliothek fundet den *Gothiske Oversættelse* af

Pauli Breve” (s. 79), refererer han til Angelo Mais bemærkninger om Wulfilas gotiske Bibel og andre gotiske tekster, som Mai havde fundet i Biblioteca Ambrosiana i Milano og undersøgte i årene 1814-1817 (se Falluomini 2015, s. 39).

### 3.2 Udfald mod 1700-tallet

Grundtvigs livslange antagonisme mod 1700-tallet kommer også til udtryk i denne artikel. Denne gang skoser han de af den tids videnskabsfolk, der troede, at de blot ved at vende tingene på hovedet havde fundet noget nyt (s. 68). Han karakteriserer tiden som “det attende Aarhundredes ægyptiske Mørke” (s. 74). Også den naturhistoriske lighedstanke, som fandtes i 1700-tallet, er ham imod. Han ønsker ikke, at menneskets natur skal kunne behandles og dermed beskrives på samme måde som dyrs (s. 88).

I sin interesse for kildeudgivelser er Grundtvig faktisk på linje med flere af 1700-tallets historikere. Her finder man fx Jakob Langebek og hans arkivrejser, der bl.a. resulterede i udgivelsen af *Scriptores Rerum Danicarum* (da. Danmarks middelalderlige historieskrivere, 1772-1878). Hertil kommer *Danske Magazin, indeholdende Allehaande Smaa-Stykker og Anmerkninger til Historiens og Sprogets Oplysning* (1745-1752), der også udgav kildeskrifter, og Erik Pontoppidans latinske trebindsværk *Gesta et vestigia Danorum* (da. De danske gerninger og (udviklings)trin, 1740-1741). Man kan sige, at Grundtvig i et vist omfang løber åbne døre ind. *Scriptores Rerum Danicarum* kendte han fx udmærket, og han havde også omtalt udgivelsen i *Danne-Virke* 1.

## 4 Praktiske forslag og ambitioner

For Grundtvig er det overordnede mål at få mere styr på hittegodset. Dette kan ske på forskellig vis. Blandt andet ser han gerne, at man fremmer “den historiske Underviisning” (s. 76), og at skolerne virkelig bliver “Real-Skoler”, dvs. skoler hvor man lærer praktiske – ‘reale’ – fag som regning, historie og naturhistorie og ikke abstrakte fag som græsk og latin: “Historien er det sande Reale ∴ Virkelige, saavel i Videnskabeligheden, som i Verden, og at da først kan man med Føie tale om *Real-Skoler*, naar Alt hvad der læres, udgjør et *historisk sammenhængende Heelt*” (s. 76).

Ud over at registrere hvad der er af kilder, mener Grundtvig også, at det vil være en god idé at få udgivet de mange håndskrifter, så flere kan få glæde af indholdet. For at spare tid kan man i første omgang blot udgive selve håndskrifterne og derpå afvente oversættelser og kommentarer (s. 78).

Grundtvig undrer sig over, at det oftest er unge mennesker, der begiver sig ud på studierejser, hvor det burde være professorerne, fordi de ville kunne få mere ud af det (s. 80 f.). Samme forhold gør sig gældende inden for håndværk, hvor det burde være mestrene, ikke svendene, der rejste ud for at lære. I dette afsnit ses måske også en kritik af professorernes arbejdsmetoder: de skriver for meget og giver trods det ikke megen ny viden fra sig (s. 81).

Grundtvig udtrykker desuden sin utålmodighed efter at se Den Arnamagnæanske

Kommissions *Edda*-udgave færdiggjort, idet bind 2 ganske vist var udkommet i 1818, mens tredje og sidste bind lod stadig vente på sig (s. 91).

Det ville ifølge Grundtvig også være en god idé at udfærdige og udgive flere ordbøger, især inden for de tidlige middelalderlige angelske og frisiske sprog. Derudover mener han, at dialekten vendsysselsk er så forskelligt fra det øvrige danske sprog, at også den kunne fortjene en egen ordbog (s. 93). Endelig finder han det vigtigt, at *Videnskabernes Selskabs Ordbog* (egl. *Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse*; 1793-1905), der kun var kommet til H (bind 2, udgivet 1802), kan suppleres med ordbøger over almuesproget (s. 92 f.) – hvis den da ikke skal opgives på grund af langsommelighed (s. 92). Han opfordrer præsterne til at medvirke ved indsamlingen af eksempler på særligt dialektalt ordforråd og specielle bøjningsformer (s. 93). Denne form for indsamlingsarbejde havde tidligere været brugt i forbindelse med *Moths Ordbog*, som Matthias Moth beskedent kaldte *Udkast til en GLOSEBOG*. Moth arbejdede på ordbogen i henved 30 år fra ca. 1680, men de mange håndskrevne bind, hvoraf bogstaverne P-R gik til grunde under Københavns bombardement i 1807, er først blevet tilgængelige for en større offentlighed i nyere tid, idet de i 2013 blev udgivet digitalt af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Ordbogen udmærker sig i øvrigt ved ikke at sætte strenge rammer for, hvilke (fx sociale) typer af sprog den medtager.

#### 4.1 Rejser og undersøgelser

Hittegodset ligger skjult i både Danmark og udlandet. Derfor bør historikeren Barthold Georg Niebuhrs rejse til De britiske Øer i 1790'erne følges op af videnskabelige rejser til især europæiske byer med henblik på i de fremmede biblioteker og arkiver at fremdrage, hvad der kan tjene til at belyse Danmarks og det øvrige Nordens historie. Delegationen kunne bestå af en filolog, dvs. en “historisk Sprogkyndig”, en teolog og en historiker, så de relevante fagområder var dækket ind (s. 83).

Grundtvig udnyttede selv hittegodsbegrebet i *Dannevirke*, bind 4, hæfte 2, hvor han under rubrikken “Hittegods” bragte småbidrag af netop den slags, han havde efterlyst (se også Lundgreen-Nielsen 1980, s. 791). Disse bidrag er blevet til som en slags biprodukter, mens han arbejdede på de store og krævende oversættelser af bl.a. Saxo og Snorre (1818-1823). Samtidig kunne de også tjene til at afdække historiske eller sproglige problemer, der var opstået netop i forbindelse med oversættelserne.

#### 4.2 Rasmus Rasks sprogrejse

Sprogmanden Rasmus Rask havde i 1816 fået understøttelse af mæcenen Johan Bülow til at foretage en sproghistorisk ekspedition til Asien via Sverige. Grundtvig håber, at Rask på denne rejse også vil være en flittig biblioteksgænger, der kan notere sig, hvad der i udlandet findes af materiale, som har relevans for Danmark (s. 91). I 1817 havde Rask fra Stockholm udgivet en oldengelsk grammatik, *Angelsaksisk Sproglære tilligemed en kort Læsebog*, som Grundtvig benyttede sig af i forbindelse med sit arbejde med at oversætte det angelsaksiske digt, *Sangen om Bjovulf*, så han havde allerede nydt godt af Rasks arbejde.

## 5 Sporadiske nedslag — også på den meget lange bane

Nogle af de ønsker, Grundtvig udtrykte, kom faktisk til at gå i opfyldelse senere, dels i hans levetid, dels længe efter.

Selv forsøgte han i 1830'erne med forslaget *Bibliotheca Anglo-Saxonica. Prospectus, and Proposals of a Subscription* (1830) at få englænderne med på at udgive en række angelsaksiske tekster, fordi han mente, at denne litteratur var en form for engelsk-nordisk fællesgods, der oven i købet var op til et halvt årtusinde ældre end de islandske sagaer. Til hans store skuffelse blev det dog ikke ham, men englænderne, der satte værkserien i søen; [se indledningen til \*Bibliotheca Anglo-Saxonica\* her](#). Til gengæld var han med sin oversættelse af det angelsaksiske digt *Sangen om Bjovulf* i 1820 den første, der oversatte digtet til et moderne sprog, [se indledningen til denne tekst her](#).

Den Arnamagnæanske Kommissions *Edda*-udgave blev afsluttet i 1828 med tredje og sidste bind, som bl.a. indeholdt det vigtige digt, *Vølvens Spådom*.

*Videnskabernes Selskabs Ordbog*, som Grundtvig nævner med irritation over den langsommelige udgivelseshastighed (s. 92), blev først færdig i 1905, hvor ottende og sidste bind udkom, og havde altså været over 100 år undervejs. Allerede da følte ordbogen utilstrækkelig, ujævn og alt for gammeldags i såvel ordforråd som sprogsyn, så Grundtvigs kritik kom til at holde. Filologen Verner Dahlerup havde da også fire år før, i 1901, indgået en kontrakt med direktøren for Nordisk Forlag om en stor dansk ordbog på grundlag af et indsamlingsarbejde, han havde påbegyndt allerede i 1882 (Dahlerup 1919, s. III). Den skulle afløse Christian Molbechs, *Dansk Ordbog* der på det tidspunkt var den mest grundige danske ordbog, og som var udarbejdet efter det såkaldte akademiprincip, dvs. med “det *rene*, det *dannede* Skriftsprogs *rigtige* Brug” (citeret efter Jacobsen & Juul-Jensen 1919, s. XX). Den bygger på indsamlinger 1813-1823 og udgivet 1828-1833 i to bind. Dahlerups kontrakt blev aldrig opfyldt, da pilotarbejdet afslørede, at værket ville blive langt mere omfattende end først antaget. I stedet påbegyndtes arbejdet på *Ordbog over det danske Sprog*, hvis første bind udkom i 1919 på Gyldendal, og som først var afsluttet i 1956 (i alt 28 bind). Ordbogen ligger nu på nettet: <https://ordnet.dk/ods>.

### 5.1 Dialektordbøger

Op gennem 1800-tallet øgedes interessen for det nationale sprog — herunder dialekterne — også under påvirkning fra Grundtvigs højskoletanker. Folkemindesamleren Henning Frederik Feilberg udgav i 1882 *Plan for en Ordbog over jysk Folkemål*, der blev fulgt op af selve ordbogen, *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål* (fire bind, 1886-1914). Bevæger vi os helt op i slutningen af 1900-tallet, er der siden 1992 blevet udsendt bind af *Ømålsordbogen*, som dækker landbobefolkningens dialekter på de danske øer, mens de jyske dialekter bliver beskrevet i det heller ikke afsluttede værk, *Jysk Ordbog*, grundlagt af Peter Skautrup. De første hæfter heraf begyndte at udkomme i 1970. I modsætning til Grundtvigs opfattelse s. 93 betragtes vendsysselsk i *Jysk Ordbog* ikke som tilstrækkeligt

afvigende fra de øvrige jyske dialekter til ikke at komme med i ordbogen.

Læs mere

Der eksisterer dog en selvstændig ordbog over vendelbomålet, *Vendsysselsk ordbog, ordbog over målet i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred* (1972-2000).

Grundtvig selv havde ingen direkte indflydelse på udgivelsen af disse store dialektordbøger, som har beslaglagt generationer af forskeres tid, men hans engagement og efterlysninger har båret frugt, og arbejdet er blevet igangsat. Det blev hans søn, Svend Grundtvig, der i Danmark grundlagde folkemindevidenskaben, som også opfatter dialekter som en del af folkelivet (se [Om håndskriftarkivet \(Det Kongelige Bibliotek i København\)](#)). Interessen for ordbøger, dialekter og folkeskikke eksisterer stadigvæk. Og trods moderne hjælpemidler som it er ordentligt ordbogsarbejde stadig noget, der tager tid.

## 6 Anvendt litteratur

### 6.1 Trykt

- Cold, C.M.T m.fl. udg. (u.å.: 1818) *Edda Sæmundar Hinns Fróða. Edda Rhythmica seu antiquior, vulgo Sæmundina dicta* (da. Sæmund den Frodes (eller Lærdes) Edda), bind 2: *Odas mythico-historica continens [...]*, u.st.: København.
- Dahlerup, Verner (1919) "Forord" i *Ordbog over det danske Sprog*, bind 1, s. III-X. København.
- *Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse* (1793-1905), udg. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, bind 1-8. København.
- *Danske Magazin, indeholdende Allehaande Smaa-Stykker og Anmerkninger til Historiens og Sprogets Oplysning* (1745-1752), udg. Det Kongelige Danske Selskab til den Nordiske Histories og Sprogs Forbedring, bind 1-6. København.
- Espegaard, Arne (1972-2000) *Vendsysselsk ordbog, ordbog over målet i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred*, bind 1-6. Hjørring.
- Falluomini, Carla (2015) *The Gothic Version of the Gospels and Pauline Epistles: Cultural Background, Transmission and Character*. Berlin & Boston.
- Feilberg, Henning Frederik (1882) *Plan for en Ordbog over jysk Folkemaal*. København.
- Feilberg, Henning Frederik (1886-1914) *Bidrag til en Ordbog over jyske*

*Almuesmaal*, bind 1-4. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1816-1819) *Danne-Virke et Tids-Skrift*, bind 1-4. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817) *Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1820) *Bjowulfs Drape. Et Gothisk Helte-Digt fra forrige Aar-Tusinde af Angel-Saxisk paa Danske Riim*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1830) *Bibliotheca Anglo-Saxonica. Prospectus, and Proposals of a Subscription, for the Publication of the Most Valuable Anglo-Saxon Manuscripts, Illustrative of the Early Poetry and Literature of Our Language. Most of Which Have Never Yet Been Printed*. London.
- Jacobsen, Lis & Harald Juul-Jensen (1919) "Indledning" i *Ordbog over det danske Sprog*, bind 1, s. XI-LII. København.
- Langebek, Jacob udg. (1772-1878) *Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit, adornavit, et publici juris fecit*, bind 1-9. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Molbech, Christian (1828-1833) *Dansk Ordbog indeholdende det danske sprogs Stammeord tilligemed afledede og sammensatte Ord*, bind 1-2. København.
- Oehlenschläger, Adam (1817-1818) *En Reise fortalt i Breve til mit Hiem*, bind 1-2. København.
- [Pontoppidan, Erik] (1740-1741) *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam præcipue in Oriente, Italia, Hispania, Gallia, Anglia, Scotia, Hibernia, Belgio, Germania et Sclavonia. Maximam partem ipsis scriptorum, non exoticorum minus, quam domesticorum, verbis adumbrata*, bind 1-3. Leipzig og København.
- Rask, Rasmus (1817) *Angelsaksisk Sproglære tilligemed en kort Læsebog*. Stockholm.
- Saxo Grammaticus (1818-1823) *Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus*, overs. N.F.S. Grundtvig, bind 1-3. København.
- Skautrup, Peter m.fl. red. (1970-) *Jysk Ordbog*, udg. Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning. Aarhus.
- Snorre Sturluson (1818-1823) *Norges Konge-Krønike af Snorro Sturlesøn*, overs. N.F.S. Grundtvig, bind 1-3. København.

- *Ømålsordbogen* (1992-), udg. Afdeling for Dialektforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. København.

## 6.2 Utrykt

- Moth, Matthias (1708-1709) “Udkast til en GLOSEBOG på Dansk og Latin. og Latin og Dansk Begynt, i Jesu nafn, at samles på d. 16 Marsi 1680 og nu tredie gang Rênskreven og forbedredt. fra d. 15 Dec. 1708 til d. 31 Marsi 1709 ”, ms. i GkS 774,1 folio, Det Kongelige Bibliotek, København.

## 7 Anvendte websider

- [Moths Ordbog](#) (18. juli 2018)
- [Ordbog over det danske Sprog](#) (28. august 2018)
- [Om håndskriftarkivet på Dansk Folkemindesamling \(Det Kongelige Bibliotek i København\)](#) (29. august 2018)